

UOT: 338.43, 339.5

TAXIL BAZARININ TƏNZİMLƏNMƏSİ SAHƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ

Cavahir Cavanşir qızı Allahverdiyeva

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti, baş müəllim

e-mail: allahverdiyeva197@gmail.com

Xülasə

Məqalədə taxıl bazarında hazırda formalaşmış vəziyyətə baxılmış, bu bazarın tənzimlənməsi sahəsində xarici ölkələrin təcrübəsi təhlil edilmişdir. Göstərilmişdir ki, taxıl istehsalı ilə məşğul olan əsas ölkələr ərzaq təhlükəsizliklərini riskə atmamaq üçün bazara müdaxilə tədbirləri tətbiq edirlər. Xarici ölkələrin əksəriyyətində ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək, xarici bazarların zərərli təsirinin qarşısını almaq, yerli ərzaq bazarını müdafiə etmək üçün proteksionist siyasət həyata keçirilir. Bununla yanaşı istehsalın genişləndirilməsinin stimullaşdırılması məqsədilə geniş dövlət dəstəyi həyata keçirilir. Digər tərəfdən, bir sıra dünya ölkələrində taxılın keyfiyyətinə, taxılın və onun emalı məhsullarının səmərəli istifadəsinə dövlət nəzarəti probleminə vacib yer ayrılır və önəmli əhəmiyyət verilir ki, bu da müvafiq qanunvericilik aktlarında öz əksini tapır.

Açar sözlər: taxıl bazarı, ərzaq təhlükəsizliyi, inkişaf, qiymət, istehsal, istehlak, ixrac.

Giriş

Hər bir dövlət taxıl məhsullarının istehsalı və bazarının inkişaf etdirilməsi üzrə müəyyən inkişaf yolu keçmişdir və ümumilikdə kənd təsərrüfatı sahələrinin tənzimlənməsinə öz yanaşmalarını işləyib hazırlamışdır. Bu baxımdan ölkələrin taxıl məhsullarının istehsalı, bazarının formalaşdırılması və tənzimlənməsi üzrə təcrübələrinə baxılması və dəyərləndirilməsi xüsusi maraq kəsb edir.

Xüsusilə iqlim dəyişikliyi və Rusiya-Ukrayna müharibəsi səbəbilə bu mövzu daha da aktuallaşmışdır. Belə ki, bu iki amil dünya müstəvisində buğda/taxıl istehsalını və ixracını azaldıb, digər istehsalçı dövlətlərin tətbiq etdiyi ixrac qadağaları isə vəziyyəti daha da kritikləşdirərək böhranı genişləndirir. Bu gün milyonlarla insanın aclıq böhranı ilə üz-üzə qala biləcəyindən bəhs olunur.

Qeyd edək ki, buğdanın qiyməti son ildə rekord həddə qalxıb, bütün dünyada taxıl böhranı hiss olunur. Dünya üzrə buğdaya olan tələbatın artması fonunda təklifin azalması qiymətlərin artımını labüd edib. Dünya bazarında buğdanın qiymətinin artmasına təsir edən əsas amillərə əlverişsiz hava şəraitini, proteksionist siyasəti, buğda ehtiyatlarının artırılması siyasətini, dəyişən xərclərin artımını, böhran və müharibə qorxusunu aid etmək olar. Hava şəraiti və yeni növ koronavirus (COVID-19) epidemiyasından təsirlənən global ərzaq bazarı Rusiya-Ukrayna müharibəsi və Qərbin Moskvaya qarşı sanksiyaları səbəbindən daha bir zərbə alıb.

Məqalədə taxıl bazarında hazırkı şəraitdə formalaşmış konyunkturaya baxılması və bazarın tənzimlənməsi üzrə bir sıra xarici ölkələrin təcrübəsinin təhlili məqsədi qarşıya qoyulmuşdur.

Taxıl bazarında mövcud vəziyyətə ümumi baxış

Ümumiyyətlə son on il ərzində dünya üzrə buğda istehsalında 10 faizə qədər artım müşahidə edilib ki, bunun da əsas səbəbi məhsuldarlığın artmasıdır. Buğda istehlakına gəldikdə isə onu deyə bilərik ki, bu sahədə son illərin göstəriciləri istehsalla müqayisədə daha yüksək artım tempinə malikdir. Hazırda dünya bazarında buğda qiymətləri son doqquz ilin ən yüksək göstəricisidir. Dünya Bankının məlumatlarına əsasən, 2021-ci ilin ilk rübündə buğdanın 1 tonunun orta qiyməti 275 ABŞ dolları olduğu halda, dördüncü rübdə qiymət 12 faiz artaraq 308 ABŞ dolları olmuşdur. Buğdanın 2021-ci ilin dördüncü rübündə müşahidə edilmiş orta qiyməti əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 25 faiz yüksək olmuşdur. Rusiyadan ixrac edilən buğdanın qiymətində 2021-ci ilin dekabr ayından etibarən azalma trendi müşahidə edilsə də, 2022-ci ilin mart ayında qiymət kəskin artıb. 2022-ci ilin iyun ayında 1 ton buğdanın ixrac qiyməti əvvəlki aya nisbətən 5,04 faiz artaraq 423,3 ABŞ dolları səviyyəsində qərarlaşıb. 2022-ci ilin iyun ayı ərzində buğdanın 1 tonunun Qara dəniz limanlarında maksimum qiyməti 425 ABŞ dolları, minimum qiyməti 420 ABŞ dolları, Azov dənizi limanlarında isə müvafiq olaraq 395 ABŞ dolları və 390 ABŞ dolları səviyyəsində olub [9].

Ümumiyyətlə, ərzaq bazarında qiymətlərə təsir edən faktorlar mürəkkəbdir. Belə ki, hava şəraiti, ticarət siyasəti, aqrar siyasət, taxıl ehtiyatı siyasəti, bioyanacaq siyasəti və dəyişən beynəlxalq maliyyə şərtləri ərzaq qiymətlərinə təsir edən mühüm amillərdir. Dünya üzrə buğdaya olan tələbatın artması fonunda təklifin azalması qiymətlərin artımını labüd edir. Dünya bazarında buğdanın qiymətinin artmasına təsir edən əsas amillərə əlverişsiz hava şəraitini, proteksionist siyasəti, buğda ehtiyatlarının artırılması siyasətini, dəyişən xərclərin artımını, böhran və münaqişələri aid etmək olar.

Digər önəmli səbəb isə bəzi ölkələrin 2022-ci illə bağlı gözləntilərinin optimist olmamasıdır. Buna görə də digər əsas buğda istehsalçısı olan Çin son aylarda ciddi şəkildə buğda ehtiyatı yığmağa başlayıb. Statistik məlumatlara görə, Çinin buğda idxalı 2021-ci ilin ilk yarısında əvvəlki ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 50 faizə qədər artıb. ABŞ Kənd Təsərrüfatı Departamentinin məlumatlarına görə, 2022-ci ilin ortalarına qədər Çin dünya buğda ehtiyatlarının 51 faizinə sahib olacaq. Belə təmayüllər bəzi inkişaf etmiş ölkələrdə də müşahidə edilir. Bundan əlavə, ölkə daxilində Çin hökuməti fermerlərə öz məhsulları üçün minimum qiymət təklif edir ki, sonradan bu məhsulları tədarük edərək ərzaq ehtiyatlarının artırılması üçün istifadə edir. Çin hökuməti 2021-ci ilin mart ayında 2014-cü ildən bu yana ilk dəfə buğdanın minimum qiymətini qaldırdı ki, bu da həm daxili, həm də xarici bazarlara qiymət artımı ilə bağlı siqnallar ötürdü [8].

Məhsul istehsalçılarının xərclərinin artması da öz növbəsində məhsulun maya dəyərinin və qiymətinin artmasına səbəb olur. Məsələn, bir sıra buğda istehsalı ilə məşğul olan ölkələrdə fermerlər məhsuldarlığı artırmaq üçün istifadə etdikləri gübrələrə 2020-ci ildə ödədiklərindən 2-3 dəfə çox vəsait xərcləməli olublar (Oklahoma Buğda Komissiyası). Ümumilikdə qlobal gübrə qiymətləri artaraq 2008-2009-cu illərdəki qlobal maliyyə böhranından bəri ən yüksək səviyyəyə çatıb.

Bundan əlavə, toxumun, yanacağın, məhsulun saxlanması ilə bağlı xərclərin artması da buğdanın maya dəyərinə və qiymətinə təsir edib.

Kənd təsərrüfatı iqlim dəyişkənliyinə və ekstremal hava şəraitinə çox həssasdır. Ötən il ərzində ABŞ, Kanada və Rusiyada müşahidə olunan quraqlıq və yüksək temperatur buğda istehsalına ciddi şəkildə təsir edib. Məsələn, ABŞ-da quraqlıq və yüksək temperatur 2021-ci ildə yazlıq buğda məhsulunun 40 faiz, ümumi buğda yığımının isə 10 faiz azalmasına səbəb olub [8].

Statistikaya görə, 2020/21-ci illər mövsümündə ən çox buğda istehsalı 134,3 milyon ton olmaqla Çinin payına düşür. 107,9 milyon ton buğda istehsalı ilə Hindistan dünyada ikinci, 85,4 milyon ton istehsal həcmi ilə Rusiya üçüncü sırada qərarlaşıb.

Ümumilikdə, ən çox buğda istehsal edən ölkələrin ilk onluğunda ardıcılıq belə olub: 4. ABŞ - 49,7 milyon ton; 5. Kanada - 35,2 milyon ton; 6. Avstraliya - 33 milyon ton; 7. Fransa - 30,5 milyon ton; 8. Ukrayna - 25,5 milyon ton; 9. Pakistan - 25,2 milyon ton; 10. Almaniya - 22,1 milyon ton [7].

Məlum olduğu kimi, dünyada buğda ixracının 29 faizi Rusiya və Ukraynanın payına düşür. Bu səbəbdən ilin əvvəlində Rusiya-Ukrayna münaqişəsi dünya bazarında buğdanın qiymətinin sürətlə artmasına zəmin yaratmışdır. Eləcə də son illər qlobal iqlim dəyişikliyi və anomal hava şəraiti bir sıra ölkələrdə buğda istehsalına mənfi təsir göstərir ki, bu da qiymət artımına səbəb olan amildir.

Taxıl bazarında tənzimləmənin əsas istiqamətləri

Taxıl istehsalı ilə məşğul olan əsas istehsalçı ölkələr ərzaq təhlükəsizliklərini riskə atmamaq üçün bazara müdaxilə edirlər. Məsələn, Rusiya buğda ixracını məhdudlaşdıran siyasət yürüdür. Belə ki, 2021-ci ilin ortalarından Rusiya buğda ixracına vergi tətbiq etməyə başlayıb. Digər tərəfdən ixracı tənzimləmək üçün buğda ixracı kvotası tətbiq edir.

Xarici ölkələrin təcrübəsi dövlət tərəfindən aqrar sahədə istehsalçılara məqsədyönlü dəstəyin, proteksionist tədbirlərin həyata keçirilməsinə üstünlük verildiyini göstərir. Belə ki, ABŞ-da fermerlərin gəlirlərinin 25%-i, Kanadada 40%-i, Avropa İttifaqı ölkələrində 50%-i, Yaponiyada isə 70%-dən çoxunu dövlət dotasiyaları təşkil edir. Öz ərzaq təhlükəsizliyini təmin etməyə, xarici əmtəə istehsalçılarının zərərli təsirinin qarşısını almağa, yerli ərzaq bazarını müdafiə etməyə çalışan ölkələrin çoxunda bu cür siyasət yeridilir.

Burada başlıca istiqamətlərdən biri istehsalçılara məhsullarının qiymətlərinin subsidiyalaşdırılması yolu ilə təsir edilməsindən ibarətdir. Eyni zamanda həmin halda əsas fərqlər yalnız maliyyələşdirmənin ölçüsü, strukturu və formalarındadır. Məsələn, taxıl istehsalı zamanı qiymətlərin Avropa İttifaqı ölkələrində 38-39%-i, ABŞ-da 36-37%-i, Kanadada 30-31%-i və Avstraliyada 6-7%-i dotasiyaların payına düşür.

Mühüm ərzaq məhsulları, o cümlədən taxıl məhsulları ilə özünütəminat probleminin həllinə hədəflənən ölkələrdə isə satılan məhsulun dəyərində kənd təsərrüfatına dövlət tərəfindən göstərilən köməyin payı 50-70% səviyyəsində olur.

Qeyd edək ki, aqrar-sənaye sferasında taxıl istehsalının inkişafına heyvandarlıq sahələri ilə uzlaşdırılmış şəkildə baxmağa ehtiyac yaranır. Çünki taxıl istehsalına dövlət dəstəyi tədbirləri yem üçün taxılın nisbətən aşağı bazar qiymətlərini təmin etməlidir. İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələr öz fermerlərini dəstəkləmək məqsədilə müxtəlif mexanizmlər və metodlar tətbiq edirlər. ABŞ hökuməti daim artan taxıl ehtiyatlarını balanslaşdırmaq üçün torpaqların əkin dövrüyəsindən çıxarılması proqramından istifadə edir. Bundan başqa, ABŞ-da orta hesabla yanaşma metodu ilə bazar qiyməti və zəmanətli qiymətlər arasındakı fərq ödənilir. Bir sıra digər təşkilati-iqtisadi tədbirlərdən də istifadə edilir, məsələn, ixracın inkişaf etdirilməsi proqramı, ehtiyatların konservasiyası proqramı, ixrac kreditlərinin verilməsi proqramı və s.

Hazırda dünya ölkələrinin əksəriyyətində taxılçılıq təsərrüfatlarında ciddi problemlərdən biri də dəyən zərərin qarşılınması ilə bağlıdır və bu məsələ sığorta münasibətləri ilə bilavasitə tənzimlənir. Belə ki, inkişaf etmiş ölkələrdə sığorta münasibətlərində müsbət təcrübə toplanmışdır.

Burada fermerlərin gəlirlərini təmin etmək üçün dövlət güzəştli sığortalanmanı təşkil edir. Həmin ölkələrdə nəinki taxıl məhsulu, həm də fermerlərin gəlirləri sığortalanır ki, bu taxıl təsərrüfatlarının dövlət tərəfindən dəstəklənməsinin və onların təsərrüfat fəaliyyətinin sığortalanmasının formalarından biridir. Ümumi gəlirin sığortalanması və xalis gəlirin sabitləşdirilməsi fermerlər üçün onların gəlirlərinin artırılmasına səmərəli dəstək proqramları kimi öz əksini tapır. Ümumi gəlirin sığortalanması planı fermerlərin gəlirlərinin qiymətlərinin dəstəklənməsi və məhsula zamanətin verilməsi yolu ilə müdafiəsini təmin edir və bunlar iki komponentdən ibarətdir:

- 1) kənd təsərrüfatı bitkilərinin sığortalanması;
- 2) gəlirə zamanət.

Xalis gəlirin sabitləşdirilməsi hesabı fərdi fermerlərin ehtiyacları üçündür. O, məhsul satışı üzrə ticarət əlaqələrindən gələn xalis gəlirin müəyyən faizi əsasında yığılır.

Qeyd edək ki, bir sıra dünya ölkələrində taxılın keyfiyyətinə, taxılın və onun emalı məhsullarının rəşional istifadəsinə dövlət nəzarəti probleminə vacib yer ayrılır və önəmli əhəmiyyət verilir ki, bu da müvafiq qanunvericilik aktlarında öz əksini tapır. Qanunvericilik sənədləri taxıl istehsalı sahəsində münasibətləri tənzimləyir və bir sıra məsələlərin həllinə yönəldilir: taxılın istehsalı, emalı və saxlanması qaydalarının tənzimlənməsi; taxılın keyfiyyət standartlarının təyin və təmin edilməsi; taxılın daşınması üzrə xidmətlərə sabit tariflərin təyin edilməsi.

Bundan başqa taxıl və buğda sortlarına standartların təyin edilməsi, rəşmi təsnifatın təsdiq edilməsi, nəzarət və çəki sistemlərinin vəziyyəti, taxıl anbarlarının lisenziyalaşdırılması, onlara nəzarət, yükləmə-boşaltma əməliyyatları ilə bağlı texnoloji proseslərin tətbiqi, həmin əməliyyatlara görə tariflərin təyin edilməsi, taxıl ticarəti ilə məşğul olan dilerlərin lisenziyalaşdırılması, müqavilələrin formalarının və taxılın keyfiyyəti üzrə əsas tətbiqi tədqiqatların aparılması həmin tədbirlər sırasındadır. Eyni zamanda beynəlxalq təcrübədə tətbiq olunan keyfiyyət proqramları bir sıra tədbirləri özündə əks etdirir: taxıl sortuna nəzarət, texniki resursların istismarına lisenziyaların verilməsi, sanitariya-gigiyenik tədbirlər, taxılın keyfiyyətinə nəzarət. Keyfiyyət proqramları yetişdirilən taxılın qəbul, saxlama və nəqliyə sistemlərinin xarici alıcıya göndərilmək üçün yüklənmə prosesinə qədər bütün mərhələlərdə keyfiyyətinin qorunmasına yönəldilir.

ABŞ-da federal səviyyədə aqrar qanunların çoxillik tarixi var və onlar fermer məhsulları qiymətlərinin, son illərdə isə həm də aqrar ixracın dəstəklənməsinə istiqamətlənir. ABŞ-ın aqrar siyasəti ilk növbədə fermerlərdən kənd təsərrüfatı xammalı alan və onlara sənaye istehsalından keçmiş xammal resursları göndərən sahibkarların maraqlarını təmin etməyə yönəlir. Bunlarla bərabər, inkişaf etmiş ölkələrdə aqrar sektorun maddi-texniki təminatına xüsusi diqqət yetirilir.

Tənzimləmə institutlarının rolu

Taxıl məhsulları bazarının tənzimlənməsində ölkələr üzrə fərqli institutlar fəaliyyət göstərir. Qeyd edilən sahədə mütərəqqi nümunələrdən biri Kanada nümunəsidir. Burada taxılın tedarüki və satışı ilə hökumət təşkilatı olan Taxıl üzrə Kanada Şurası məşğul olur. Bu ölkədə fermerlər taxıl satışı üzrə kooperativlərdə birləşirlər. Fermerlər və tedarükçülər arasında münasibətlərin əsasında sahədən alınan müxtəlif növ taxılın miqdarına qoyulan kvotalar durur. Kvota Şura tərəfindən müəyyən olunur

və ölkədə taxıl ehtiyatlarından, ona tələbdən, əkin sahələrinin ölçülərindən asılı olaraq müxtəlif vaxtlarda dəyişdirilir. Təsadüfi deyildir ki, Kanada dünyada taxıl məhsullarının, xüsusilə buğdanın istehsalı üzrə mütərəqqi təcrübəyə malik ölkələr sırasında ilk cərgələrdədir. Düzdür, bu ölkədə də buğda məhsulu ilə bağlı problemlər olur, məhsuldarlıq və ümumi istehsal aşağı düşə bilər [3]. Amma Kanadada buğda məhsulu üzrə istehsalla yanaşı onun ehtiyatlarının formalaşdırılması üzrə uzunmüddətli dövrü əhatə edən strategiya olduğundan, bu mühüm ərzaq məhsulunun təminatında və ixracında dinamiklik qorunub saxlanılır, ildə orta hesabla 23-25 milyon ton buğda ixrac olunur.

Eyni zamanda əsas ixracatçı ölkələrdə taxılın saxlanması və nəql edilməsi məsələlərinə böyük əhəmiyyət verilir. Anbar təsərrüfatları belə ölkələrdə aqrar-sənaye sferasının inkişaf etmiş taxıl yarımkompleksinin tərkib hissəsinə çevrilir və qida, qarışıq yem sənayesinin iri aqrar-sənaye birliklərinə daxildir. Belə ki, Fransa və Kanadada taxıl əsasən taxıl ticarəti şirkətlərinin anbarlarında saxlanılır. Taxıl resurslarının və onların saxlanması üçün geniş yayılmış idarəetmə mexanizmi üç və dörd pilləli taxılsaxlama sistemidir. İxracatçı ölkələrin taxılsaxlama yerləri ilə tam təmin olunması, habelə fermerlərin əsasən taxıl istehsal olunan ərazilərdə yerləşən taxılsaxlama yerləri və inkişaf etmiş maddi-texniki bazası daşınma zamanı birbaşa itkiləri azaltmağa, onun saxlanması dövründə qorunmasına imkan verir.

Bundan əlavə, dünyada taxıl bazarının sabitləşdirilməsi və tənzimlənməsi, koordinasiya edilməsi üçün dünya dövlətlərinin beynəlxalq səviyyədə taxıl üzrə əməkdaşlığının qlobal çağırışlara uyğun mexanizmlərinin hazırlanması vacib şərtlərdəndir. Bu istiqamətdə Londonda yerləşən Taxıl üzrə Beynəlxalq Şura fəaliyyət göstərir və bu Şuraya 23 ölkə daxildir. Şuranın əsas məqsədi dünya taxıl bazarının sabitləşdirilməsi üzrə beynəlxalq əməkdaşlıqdır.

Əvvəldə bildirdiyimiz kimi, bir qrup ölkələrdə buğda məhsulunun istehsalına və ixracına strateji yanaşmalar mövcuddur və belə ölkələrdən biri də Argentinadır. Bu ölkədə taxıl məhsulunun istehsalı və ehtiyatlarının yaradılması, ixrac potensialının gücləndirilməsinə strateji səviyyədə baxılır və dövlət tərəfindən dəstəklənir. Ölkədə buğda məhsulu ilə bağlı strateji mexanizmlərin işlənməsi, fəaliyyət istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi Argentina Buğda Assosiasiyası tərəfindən həyata keçirilir. Digər tərəfdən, Argentina yaxın illərdə buğda istehsalının artırılması üçün əkin sahələrinin genişləndirilməsi niyyətindədir.

Azərbaycanla strateji əməkdaşlıq səviyyəsində olan Türkiyədə də taxıl məhsullarının istehsalı və ehtiyatlarının yaradılmasına ciddi önəm verilir. Ölkədə bu məsələləri Türkiyə Dövlət Taxıl Agentliyi koordinasiya edir və tənzimləyir. Agentliyin strateji vəzifəsi daxili taxıl məhsulları bazarında sabitliyin qorunması, tarazlığın təmin edilməsi, lazım gəldikdə taxıl intervensiyalarının təşkili və s. ibarətdir. Son illərdə Türkiyədə orta hesabla il ərzində 20 milyon ton buğda istehsal olunmuşdur, bu mühüm ərzaq məhsuluna olan tələbat isə orta illik 17-18 milyon ton həcmindədir. Ölkədə istehsalın istehlakı üstələməsinə baxmayaraq hər il orta hesabla 4 milyon tona qədər buğda idxal olunur. Bu isə mühüm və strateji ərzaq məhsulu olan buğdanın ehtiyatlarının gücləndirilməsinə imkan verir.

Azərbaycanla qonşu olan digər bir respublikada - İran İslam Respublikasında da taxıl məhsullarının istehsalı üzrə mümkün potensialdan istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi dövlət tərəfindən xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılır. Xüsusilə son illərdə Şərqi Azərbaycanda buğda istehsalının artırılması potensialına ciddi önəm verilir.

Ölkəmizlə qonşu olan və Azərbaycanın qeyri-neft sektoru sahəsində strateji xarici ticarət partnyoru olan Rusiya Federasiyası dünyanın aparıcı taxıl məhsulları istehsal edən ölkələrindəndir.

Rusiyada taxıl məhsullarının strateji problemləri, o cümlədən səmərəlilik məsələləri, tənzimləmə mexanizmləri Rusiya Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilir. Bu ölkədə taxıl ixracının həcmi artmaqda, o cümlədən qiyməti də yüksəlməkdədir.

Azərbaycanla strateji ticarət-iqtisadi əlaqələrə malik olan digər bir ölkə - Qazaxıstan da taxıl ölkəsi kimi tanınır. Ölkəmizin taxıl ehtiyatlarının formalaşdırılmasında tələb olunan taxıl idxalının - əsasən buğda idxalının bir hissəsi Qazaxıstanla bağlıdır [2]. Amma, son illərdə Qazaxıstanın dünya taxıl bazarında mövqeyi bir qədər zəifləmişdir və bunda Rusiyanın fəallaşması əsas amil kimi göstərilir. Ölkədə taxıl məhsulları istehsalının ümumi həcmi orta illik 18 milyon ton səviyyəsindədir.

Qeyd edək ki, taxıl məhsulları bazarının səmərəliliyinin artırılması üçün mikro səviyyədə də bir sıra məsələlərə xüsusi diqqət yetirilməsi vacibdir. Məsələn, kənd təsərrüfatı müəssisələrində idarəetmə prosesi bütövlükdə bazar imkanlarının təhlilini, məqsədli bazarların müəyyənəşdirilməsini, marketinq kompleksinin hazırlanmasını və marketinq tədbirlərinin həyata keçirilməsini xarakterizə edir. Bu tədbirlərin hər biri çoxsaylı və mühüm əhəmiyyətli istiqamətlərin reallaşdırılmasını şərtləndirir. Proseslərin idarə edilməsində təhlil informasiya sistemi konsepsiyasını və elementlərini, marketinq qərarlarının müşahidə edilməsini və həmin qərarlara nəzarət olunmasını, marketinq tədqiqatları sisteminin təhlilini və s. əhatə edir. İdarəetmənin təhlil istiqamətinə müəssisədənkənar və müəssisədaxili mühitin - mikromühit və makromühit amillərinin təhlili, rəqiblərin öyrənilməsi - rəqiblərin aşkar edilməsi, onların strategiyasının və məqsədinin, sayının və potensial imkanlarının, zəif və güclü cəhətlərinin qiymətləndirilməsi də aid edilir. Bu amillər baxımından məqsədli taxıl məhsulları bazarlarının müəyyənəşdirilməsi bazar tələbatının müəyyən edilməsi və proqnozlaşdırılması, bazar seqmentlərinin seçilməsi, təkliflərin differensiallaşdırılması və proqnozlaşdırılması strategiyasının əsaslandırılması, potensial rəqabət mühitinin təhlili, potensial rəqabət üstünlüklərinin aşkar edilməsi, xarici bazarlara çıxış imkanlarının müəyyən edilməsi məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilir.

Nəticə

Dünya ölkələrində taxıl məhsulları bazarının səmərəliliyinin artırılması üçün görülən tədbirlər və əldə edilən mütərəqqi təcrübə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində və taxıl bazarının səmərəliliyinin gücləndirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Digər tərəfdən, dünya taxıl bazarında əsas ixracatçıların taxıl bazarının tənzimlənməsi istiqamətində tətbiq etdiyi mexanizmlərin qiymətləndirilməsi və milli taxıl bazarının xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmaqla tətbiq olunması müəyyən fayda verə bilər.

Son illərdə dünya taxıl bazarında ehtiyatların sabit artım tempinin təmin olunmasında çətinliklər var. Təchizat qıtlığı, enerji və ərzaq məhsullarının yüksək qiymətləri region ölkələrinə, eləcə də dünyanın qalan hissəsinə təsir edərək inflyasiyaya təkan verir. Üstəlik, Rusiyanın Ukraynaya hərbi müdaxiləsi, müharibə və sanksiyalar ticarət əlaqələrini sarsıtmış, daşıma və sığorta xərclərini artırmışdır. Bu, qida, avtomobil, tikinti, neft-kimya və nəqliyyat da daxil olmaqla geniş spektrdə sənaye sahələrinə təsir edərək qlobal dəyər zəncirlərində mövcud gərginliyi artırır. Yüksək əmtəə qiymətləri ilə birlikdə qlobal dəyər zəncirlərində əlavə gərginliklər inflyasiya təzyiqlərini daha da artırır.

Taxıl məhsullarının istehsalı və bazarının səmərəliliyi üzrə beynəlxalq təcrübədən çıxış etsək, görmək olar ki, iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə kənd təsərrüfatı milli iqtisadiyyatın prioritet

sahəsi sayılır, burada ərzaq bazarının inkişafı üzrə dövlətin proteksionist siyasəti həyata keçirilir. Bu problemlərin həlli üçün xarici ölkələrin istifadə etdiyi mühüm yanaşmalar və prinsiplər ölkəmizin taxılçılıq təsərrüfatlarında, eləcə də taxıl məhsulları bazarında da tətbiq edilə və müsbət nəticələr əldə oluna bilər. Amma bu sahədə beynəlxalq təcrübənin transferi və tətbiqi zamanı ölkəmizdə bitkiçilik məhsullarının inkişaf xüsusiyyətləri, əsas etibarilə buğda məhsulunun yetişdirilməsi və ehtiyatlarının yaradılması, ümumilikdə ölkəmizdə taxıl məhsulları bazarının səmərəliliyinin artırılması prioritetləri obyektiv qiymətləndirilməli və nəzərə alınmalıdır.

Ədəbiyyat

1. О мировых зерновых запасах и других инструментах решения проблемы нестабильности зерновых рынков. Центр Инвестиций ФАО. <http://www.fao.org/3/a-i3338r.pdf>
2. Казахстан нарастил поставки пшеницы на внешние рынки. <https://kapital.kz/economic/73871/kazakhstan-narastil-postavki-pshenitsy-na-vneshniye-rynki.html>
3. Мировое потребление пшеницы обгонит производство в 2019 году. <http://www.ukragroconsult.com>
4. Тройка мировых экспортеров зерновых – Россия, США и Канада. <https://www.agroxxi.ru/mirovye-agronovosti/troika-mirovyh-yeksporterov-zernovyh-rossija-ssha-i-kanada.html>
5. Куксин С.В. Состояние и перспективы развития рынка пшеницы России как составной части мирового рынка зерна // Вестник НГИЭИ. 2018. №5 (84). <https://cyberleninka.ru/article/n/sostoyanie-i-perspektivy-razvitiya-rynka-pshenitsy-rossii-kak-sostavnoy-chasti-mirovogo-rynka-zerna>
6. Канада соберет самый низкий за три года урожай пшеницы. <http://agroportal.ua/news/mir/kanada-soberet-samyi-nizkii-za-tri-goda-urozhai-pshenitsy>
7. <https://latifundist.com/en/rating/top-10-stran-proizvoditelej-pshenitsy-v-202021-mg>
8. https://azertag.az/xeber/Qlobal_bugda_bohrani_ve_Azerbaycana_tesirleri-1969845
9. <https://www.apk-inform.com/en/prices>

J.J. Allahverdiyeva

Senior lecturer, Azerbaijan State Agrarian University

International experience in grain market regulation

Abstract

In the article, the current situation in the grain market was considered, and the experience of foreign countries in the field of regulation of that market was analyzed. It is shown that the main producer countries engaged in the production of grain implement market intervention measures in order not to risk food security. In most foreign countries, a protectionist policy is implemented to

ensure food safety, to prevent the harmful influence of foreign commodity producers, and to protect the local food market. At the same time, in order to stimulate the expansion of production, extensive state aid is implemented.

On the other hand, in a number of countries of the world, the problem of state control over the quality of grain, the efficient use of grain and its processing products is given an important place and importance, which is reflected in the relevant legislative acts.

Keywords: *grain market, food security, development, price, production, consumption, export.*

Дж.Дж. Аллахвердиева

Старший преподаватель, Азербайджанский государственный аграрный университет

Международный опыт регулирования рынка зерна

Резюме

В статье рассмотрена современная ситуация на рынке зерна, проанализирован опыт зарубежных стран в области регулирования этого рынка. Показано, что основные страны-производители, занимающиеся производством зерна, осуществляют интервенционные меры рынка, чтобы не рисковать продовольственной безопасностью. В большинстве зарубежных стран проводится протекционистская политика для обеспечения безопасности пищевых продуктов, предотвращения вредного влияния иностранных товаропроизводителей, защиты местного продовольственного рынка. В то же время в целях стимулирования расширения производства осуществляется широкая государственная помощь.

С другой стороны, в ряде стран мира проблеме государственного контроля за качеством зерна, эффективным использованием зерна и продуктов его переработки уделяется важное место и значение, что находит отражение в соответствующих законодательных актах.

Ключевые слова: *рынок зерна, продовольственная безопасность, развитие, цена, производство, потребление, экспорт.*